

Sámánizmus-archívum

Az MTA Néprajzi Kutatóintézete (eredetileg Néprajzi Kutatócsoport) fő profilja a magyarság néprajzának, folklórjának kutatása, mely területen számos meghatározó és kiváló munka látott napvilágot az intézet negyvenéves (alapítás: 1967) működése alatt. A magyar néprajz kutatása mellett azonban kezdettől fogva fontos helyett kapott az intézetben az összehasonlító néprajzkutatás, az etnológia, mely mára a kulturális és szociális antropológiával is bővült.

Az etnológia terén természetesen azoknak a népeknek a vizsgálata került előtérbe, amelyek ismerete a magyarság honfoglalás kori néprajzának, népi hiedelemvilágának jobb megértését segíthetik. Az intézet egyik alapító tagja volt az altaji filológus Diószegi Vilmos (1923–1972), aki a szibériai sámánkutatás terén vált világhírűvé.¹ Az intézet egy másik munkatársa, az uráli filológus Schmidt Éva (1948–2002) obi-ugor nyelvrokonaink, a hantik és manysik folklórjának kutatásában alkotott maradandót.²

Diószegi Vilmos 1957–1964 között többször járt Dél-Szibériában, és terepmunkái során értékes anyagot gyűjtött török és mongol nyelvű népcsoportok körében:³

1. nyugati burjátok, 1957
2. abakáni tatárok, 1957
3. udai tofák, tuvák, 1958
4. aga burjátok, hotogojtok, halha és darhat mongolok, urjanhajok, hövszögöli tofák, 1960
5. altaji törökök (telengitek) és kumandik, 1964.

SOMFAI KARA DÁVID
2000-ben végzett az
ELTE Bölcsészettu-
dományi Karán török
és mongol filológia
szakon. Munkahelye:
MTA Néprajzi Kutató-
intézet, fiatal kutató
(2003–2006).

Kutatási területe: a
belső-ázsiai és szibériai
nomád török és mongol
nyelvű csoportok szel-
lemi kultúrája, száj-
hagyományja és népi
hiedelemvilága.

2006-ban a Mongol
Nyelvészeti Doktori
programban védte meg
PhD dolgozatát
*A mongol és török népi
hitvilág szókincsének
elemzése* címmel.

Diószegi azon munkálkodott, hogy létrehozza a világ egyik első sámánarchívumát.⁴ Célja az volt, hogy a honfoglaló magyarság hitvilágát rekonstruálja, és hogy a magyar népi hiedelemvilág kialakulását is jobban megismerje.⁵

Halála után az archív anyagok a Néprajzi Múzeumban, a Néprajzi Kutatóintézetben, a Zenetudományi Intézetben és magánkézben letek otthonra. Az archívum 35 hangtekerccset tartalmaz, melyet sikerült 2005-ben a Zenetudományi Intézet segítségével digitalizálni. Ennek a hanganyagnak a feldolgozása folyamatban van. Diószegi 1500 saját fényképfelvételt készített expedíciói során, melyet a Néprajzi Múzeum őriz. Ezek digitalizálása még megoldatlan. A Néprajzi Kutatóintézet kéziratai közt 13 dosz-sziében találunk a szibériai sámánizmussal kapcsolatos anyagokat:

- I. szagaj (abakáni tatár)
- II. nincs meg
- III. telengit (altaji török)
- IV. tuba (altaji török)
- V. nincs meg
- VI–VII. kumandi
- VII. altaji török (altaj kizsi, tuba)
- VIII. udai tofa
- IX. tuva, tozsu
- X. nyugati burját
- XI. vegyes másolatok: nanaj, csukcsa, kumandi
- XII. vegyes másolatok: nanaj, manysi
- XIII. Mongólia: aga burját, hotogojto, hövszögöli tofa, urjánhaj, darhat.

*

Diószegi Vilmos halála után Hoppál Mihály, a Néprajzi Kutatóintézet jelenlegi igazgatója vette át a sámánarchívumot. Ő is számos kutatóúton gyűjtött anyaggal, fényképpel, videofelvétellel gazdagította a gyűjteményt. Hoppál Mihály terepmunkái:

1. Dél-Szibéria: burjátok, 1986, 1996/97,⁶ tuvák 1995/96⁷
2. Mandzsúria: mandzsuk, 1991/95, 2000/01
3. Jakutföld: szahák (jakutok), 1992/2000
4. Amur vidéke: nanajok, 1993
5. Mongólia: halha mongolok, 1999
6. Belső-Mongólia: harcsin mongolok, 2001, daurok,⁸ bargu mongolok, szolonok, 2003
7. Xinjiangban (Kínai-Turkesztán): ujugurok, 1995, kirgizek, 2004.

Hoppál Mihály alatt a szibériai sámán kutatásnak Budapest lett a központja. 1988-ban létrejött az ISSR (International Society for Shamanistic Research), mely angol nyelven 18 alapvető tudományos munkát publikált, több nemzetközi konferencián

biztosított fórumot a sámánkutatás jeles alakjainak. A társaság elnöke Hoppál Mihály, aki elődjének Diószegi Vilmosnak is számos munkáját adta közre.⁹ Intézetünk fiatal antropológusa, Sántha István Diószegi Vilmos szibériai naplói és levelei publikálásával és archívumanyagainak rendezésével sokat tett a híres sámánkutató életművének feldolgozásában.¹⁰

*

Jómagam 2003 ősze óta dolgozom az intézetben mint fiatal kutató. Eredetileg török és mongol filológiát végeztem az ELTE BTK belső-ázsiai és török filológiai tanszékein (2000). Még egyetemi éveim alatt fordult figyelmem a belső-ázsiai és szibériai nomád török és mongol nyelvű csoportok szellemi kultúrája, szájhagyománya és népi hiedelemvilága felé. Diószegi Vilmos nyomán 1995–2005 során végigjártam azokat a helyszíneket Dél-Szibériában, ahol a nagy előd is gyűjtött az 1950–1960-as években:

1. 1995, Altaj: altaj-kizsi, telengit
2. 1995, Tuva: tuvák, tozsuiak¹¹
3. 1997, Mongólia: hövsgöli darhatok, tofák¹²
4. 1998, Hakaszia: abakáni tatárok (szagaj, kizil, kács)
5. 1998, Tuva: tuvák
6. 2002, Altaj: altaj-kizsi, telengit, kumandi¹³
7. 2005, Uszty-ordai Burját Körzet: bulagat burjátok.

Emellett 1994-től a közép-ázsiai muzulmán nomád csoportok (kazak, kirgiz) szinkretikus népi hiedelemvilágát is kutatni kezdtem. Első utamon Torma József altajista néprajzkutatót kísértem el dél-kazahsztáni és karakalpakföldi (Üzbegisztán) gyűjtőútjára.¹⁴ Ezt több gyűjtőt követett,¹⁵ utoljára Hoppál Mihály igazgatónkkal Nyugat-Kína (Xinjiang) kirgiz kisebbségénél jártunk, s egy eltűntnek hitt sámánszertartáson sikerült részt vennünk. A videofelvételekből egy kis dokumentumfilm is készült. (Út a felső világba, 2006.)

Kutatásaimat a kelet-szibériai jakutok (szahák) folklórája, hiedelemvilágára is kiterjesztettem:

1. 1997, Jakutföld: szahák
2. 2001, Jakutföld: szahák, evenek.

Tízéves filológiai és nyelvészeti tanulmányaim, valamint a terepmunkán elsajátított nyelvek ismerete (tuva, tofa, altaji török, abakáni tatár, burját mongol, halha mongol) jól kiegészítették etnológiai érdeklődésemet, kutatásaimat. 2002–2005 közt az ELTE Nyelvészeti Doktori Iskolájának Mongol Nyelvészet PhD-programját végeztem el, és az összehasonlító nyelvészeti és etnológiai kutatás jegyében Belső-Ázsia mongol és török nyelvű népei (halha, burját, ojrát mongolok, tuvák, altaji törökök, abakáni tatárok, kazakok, kirgizek) népi hitvilágának, sámánizmusának szókincsét dolgoztam fel.

A nyelvészet és etnológia határán mozogva elsőként hasonlítottam össze az etimológia és etnológia módszereivel a néphit szókincsének több mint 500 szavas korpuszát. Munkám legfőbb célja, hogy hozzájáruljak a néphittel kapcsolatos szövegek jobb értelmezéséhez, a belső-ázsiai néphit kialakulásának ismeretéhez, különös figyelmet szentelve a szinkretikus jelenségeknek. A szibériai néphit terminológiája ugyanis sokat változott a buddhizmus és az iszlám megjelenésével, ami a szókincsben is jól megmutatkozik. A néphit folyamatos változásban van, ezért tartottam fontosnak, hogy a régi archív anyagok mellett századfordulónk belső-ázsiai sámánizmusának, hiedelemvilágának alakulását is megismerjem.

Terepmunkáim tapasztalatait az ISSR angol nyelvű *Shaman* tudományos folyóiratban közöltem, de magyar nyelven is megjelentek cikkeim különféle kiadványokban.¹⁶

Közben nyelvészeti és etnológiai kutatásaim és ismereteim segítségével hozzákezdtam Diószegi Vilmos 40 éve feldolgozatlan sámániszövegeinek tudományos vizsgálatához. A kéziratos szövegeket számítógépre vittem, majd következett azok lefordítása magyar és angol nyelvre. A fordítások mellett fontos feladat a szövegek értelmezése és elhelyezése a belső-ázsiai néphit, sámánizmus történeti fejlődésének menetében.

Eddig a kumandi sámánénekek láttak napvilágot,¹⁷ és nemrég a nyugat-burját (bula-gat) néphittel kapcsolatos kiadatlan szövegek is meg jelentek.¹⁸ Önálló monográfiában szeretném publikálni Diószegi Vilmos kéziratos archívumának összes sámánizmussal kapcsolatos szövegét.

*

Remélem filológiai és etimológiai kutatásaim eredményei hozzájárulnak ahhoz, hogy az intézetünk sámánarchívumának anyagai napvilágot lássanak, és hozzáférhetőek legyenek magyar és angol fordításban más etnológus kollégák számára. A belső-ázsiai sámánizmus, néphit terminológiájának pontosabb ismerete szintén sokat segíthet a különféle képzetek, fogalmak tisztázásában.

Irodalom

- Diószegi Vilmos: A Néprajzi Múzeum „Sámánizmus Archívuma”. Schamanismus-Archiv des Ethnographischen Museums zu Budapest. *Néprajzi Értesítő*, XL. Budapest, 1958. 247–254.
- Diószegi Vilmos: *A pogány magyarok hitvilága*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 4. Budapest, 1967.
- Diószegi Vilmos: *Shamanism. Selected Writings of Vilmos Diószegi*. (ed.): Mihály Hoppál. Budapest, 1998.
- Hoppál Mihály: Tracing shamans in Tuva. In: *Acta Ethnographica Hungarica* 48. (3–4.), Budapest, 1993. 461–481.
- Hoppál Mihály: Shamans in Buryat Sacrificial Rituals. In: *Shaman Traditions in Transition*, Budapest, 2000. 57–70.
- Hoppál Mihály: Trance and Sacrifice in Daur Shamanic Healing Rite. In: *Shaman, Volume 13/1–2*. (ed.): Ádám Molnár, Budapest, 2005. 181–187.

- Sántha István (ed.): *Halkuló sámándobok. Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei*. Documentatio Ethnographica 18. L'Harmattan, Budapest, 2002.
- Schmidt Éva: *Jelentések Szibériából*. (ed.): Sipos Mária. Budapest, 2005.
- Somfai Kara Dávid: Vilmos Diószegi's Collection of Kumandy Shamanism from 1964. *Proceedings of the 45th PIAC, 2002*. (ed.): Sárközi Alice, Rákos Attila. Budapest, 2003. 297–304.
- Somfai Kara Dávid: On a Rare Kyrgyz Ritual. (Field Report, photo László Kunkovács). *Shaman*, Volume 12. 1–2. (ed.): Gábor Molnár. Budapest, 2004. 161–166.
- Somfai Kara Dávid: The Last Kazakh *Baksı* to Play the *Kobız*. (Field Report, photo József Torma). *Shaman*, Volume 13. 1–2. Ed. Gábor Molnár. Budapest, 2005. 181–187.
- Somfai Kara Dávid: Batirkan, A Kazakh Shaman from the Altay Mountains (Mongolia). (Field Report, photo László Kunkovács). *Shaman*, Volume 14. 1–2. (ed.): Ádám Molnár, Budapest, 2006, 118–125.
- Somfai Kara Dávid: Bulagat-burját „Sámán” szövegek Saraksinova és Diószegi gyűjtéséből. *Ethno-lore (Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve, XXIII.)* Budapest, 2006. 545–553.
- Somfai Kara Dávid–Hoppál Mihály: The Sacred Valley of Jay Ata and a Kirghiz Shaman from Xinjiang, China. *Shaman*, Vol. 15. 1–2. (ed.): Ádám Molnár, Budapest, 2007, 27–48.

Egyéb angol és magyar nyelvű tanulmányaim ebben a témakörben:

- A xöwsgöl-i tibák. In: *Őseink nyomán II.* (ed.): Ágnes Birtalan. Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 17–22.
- Dél-szibériai török népek és nyelvek. In: *Őseink nyomán II.* (ed.): Ágnes Birtalan. Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 11–16.
- Vallási szinkretizmus a falusi kirgiz emberek körében. Samanizmus és iszlám. In: *Mir-Susné-Xum II.* (Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 875–882.
- Dél-szibériai törökök. Diószegi nyomában Szibéria földjén. In: *Halkuló sámándobok. Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei.* (ed.): Sántha István, Documentatio Ethnographica 18. L'Harmattan, Budapest, 2002. 455–466.
- Living Epic Traditions among Inner Asian Nomads. In: *Rediscovery of Shamanic Heritage.* (ed.): Mihály Hoppál. Budapest, 2003. 179–194.
- Kirghiz Shamanism. In: *Shamanism, an Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture.* Volume II. (ed.): Mariako Namba Walter, Eva Jane Neumann Fridman, ABC, Clío, Santa Barbara, Denver, 2004. 579–582.
- Dél-szibériai török sámánok révülési eszközei. In: *Őseink nyomán II.* (ed.): Ágnes Birtalan. Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 237–248.
- Egy különös kirgiz sámánszertartás a Talasz folyó völgyéből. In: *Csodaszarvas I.* (ed.): Molnár Ádám, Budapest, 2005. 191–196.
- Az utolsó kazak *baksy*, aki játszott a kobyzon. In: *Sámánok és kultúrák.* (ed.): Hoppál Mihály, Szathmári Botond. Budapest, 2006. 202–207.
- Batirkan, egy kazak sámán az Altaj Hegységéből (Mongólia). In: *Csodaszarvas II.* (ed.): Molnár Ádám, Budapest, 2006. 118–125.

ISSR kiadványok az Akadémiai Kiadó gondozásában:

- Tae-gon Kim–Mihály Hoppál (ed.): *Shamanism in Performing Arts.* Budapest, 1995.
- Vilmos Diószegi–Mihály Hoppál (ed.): *Shamanism in Siberia.* Budapest, 1996.
- Vilmos Diószegi–Mihály Hoppál (ed.): *Folk Beliefs and Shamanistic Traditions in Siberia.* Budapest, 1996.
- Carla Corradi Musi: *Shamanism from East to West.* Budapest, 1997.
- Daniel A. Kister: *Korean Shamanist Ritual Symbols and Dramas of Transformation.* Budapest, 1997.
- Mihály Hoppál (ed.): *Shamanism, Selected Writings of Vilmos Diószegi.* Budapest, 1998.

- Hyun-key Kim Hogarth: *KUT: Happiness Through Reciprocity*. Budapest, 1998.
 Takako Yamada: *An Anthropology of Animism and Shamanism*. Budapest, 1999.
 Juha Pentikainen (ed.): *Shamanhood Symbolism and Epic*. Budapest, 2001.
 Henri-Paul Francfort–Roberte N. Hamayon (ed.): *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Budapest, 2001.
 Mihály Hoppál–Gábor Kósa (ed.): *Rediscovery of Shamanic Heritage*. Budapest, 2003.
 Eva Jane Neumann Fridman: *Sacred Geography: Shamanism Among the Buddhist Peoples of Russia*. Budapest, 2004.

Jegyzetek

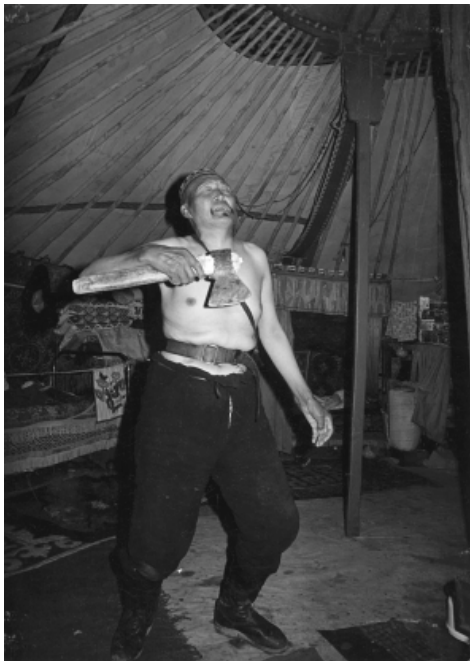
- 1 Diószegi Vilmos, 1998. 7–29.
- 2 Schmidt Éva, 2005. 7–12.
- 3 Sántha István (ed.), 2002. 411–420.
- 4 Diószegi Vilmos, 1958. 247–254.
- 5 Diószegi Vilmos, 1967.
- 6 Hoppál Mihály, 2000. 57–70.
- 7 Hoppál Mihály, 1993. 461–481.
- 8 Hoppál Mihály, 2005. 181–187.
- 9 Lásd az 1. jegyzetet.
- 10 Lásd a 3. jegyzetet.
- 11 Somfai Kara Dávid, 1998. 17–22.
- 12 Lásd a 11. jegyzetet.
- 13 Somfai Kara Dávid, 2004. 161–166.
- 14 Somfai Kara Dávid, 2005. 181–187.
- 15 Lásd a 13. jegyzetet.
- 16 Lásd a 13–15. jegyzetet.
- 17 Somfai Kara Dávid, 2003. 179–194.
- 18 Somfai Kara Dávid, 2006. 545–553.

Summary

DÁVID SOMFAI KARA SHAMANISM ARCHIVE

This article introduces the history and contents of „Shamanism Archive” of the Institute of Ethnology at the Hungarian Academy of Sciences. The first Hungarian come up with the idea of establishing archives on shamanism was Vilmos Diószegi (1923-1972) who wrote about this in an article in 1958. As one of the founders of the Institute of Ethnology he began to implement his plan in 1967. The archive was based on the material he had collected on his expeditions between 1957 and 1964 in Siberia, completed with copies of archive material from Russia. Because of his early death in 1972 the project could not be finished, but Mihály Hoppál, the present director of the institute continued the work of collecting in Siberia and China between 1986 and 2004. He established the International

Society for Shamanistic Research (ISSR) and brought new material for the archive. The author of this paper joined the project as a young researcher in 2003. His work consists of digitalizing voice and handwritten material in the Diószegi-archives and preparing unpublished manuscripts, but he also published his own field work results from the period between 1994 and 2005. This paper also introduces the results of this three-year-long period (2003–2006).

1. Kazak sámán az Altaj-hegységből fejszével révül (Mongólia, 1994, fotó: Kunkovács László)

2. Kazak sámán hegedűvel (kobuz) révül (Simkent, Kazahsztán, 1994, fotó: Torma József)

3. Altaji török (telengit) sámán rongyokból készült dobjával (bösz-tüngür) (Altaj Köztársaság, Oroszország, 1995, fotó: Kunkovács László)

4. Tuva sámánó egy halotti toron dobjával hívja a halott lelkét (Tuva, Oroszország, 1995, fotó: Kunkovács László)

5. Kirgiz sámán a jurta füstkarikájába kapaszkodik, mellette a sámán zászlaja (tug)
(Xinjiang, Kína, 2004, fotó: Hoppál Mihály)